

Rättsfallssamlingen

DOMSTOLENS DOM (andra avdelningen)

den 29 februari 2024*

”Begäran om förhandsavgörande – Paketresor och sammanlänkade tjänster – Direktiv (EU) 2015/2302 – Artikel 12.2 – Resenärens rätt att säga upp ett paketreseavtal utan att betala uppsägningsavgifter – Oundvikliga och extraordinära omständigheter – Spridningen av covid-19 – Ingen officiell rekommendation som avråder från resor – Beaktande av personliga faktorer som rör den berörda resenärens individuella situation – Väsentlig påverkan på fullgörandet av paketresan eller transporten av passagerare till resmålet – Omständigheter som förelåg eller kunde förutses den dag då det berörda paketreseavtalet ingicks – Möjlighet att beakta konsekvenser som inträffar på avrese- eller returorten eller på andra platser”

I mål C-299/22,

angående en begäran om förhandsavgörande enligt artikel 267 FEUF, framställd av Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (Högsta domstolen, Litauen) genom beslut av den 4 maj 2022, som inkom till domstolen den 4 maj 2022, i målet

M.D.

mot

”Tez Tour” UAB,

intervenient:

”Fridmis” AB

meddelar

DOMSTOLEN (andra avdelningen)

sammansatt av avdelningsordföranden A. Prechal (referent) samt domarna F. Biltgen, N. Wahl, J. Passer och M.L. Arastey Sahún,

generaladvokat: L. Medina,

justitiesekreterare: handläggaren K. Hötzel,

efter det skriftliga förfarandet och förhandlingen den 7 juni 2023,

* Rättegångsspråk: litauiska.

med beaktande av de yttranden som avgetts av:

- M.D., genom R. Mikulskas, advokatas,
- ”Tez Tour” UAB, genom E. Rusinas, advokatas,
- Litauens regering, genom K. Dieninis och V. Vasiliauskienė, båda i egenskap av ombud,
- Tjeckiens regering, genom S. Šindelková, M. Smolek och J. Vlácil, samtliga i egenskap av ombud,
- Greklands regering, genom K. Boskovits, A. Dimitrakopoulou, K. Georgiadis, C. Kokkosi och E. Tsaousi, samtliga i egenskap av ombud,
- Europeiska kommissionen, genom J. Jokubauskaitė, B.-R. Killmann och I. Rubene, samtliga i egenskap av ombud,

och efter att den 21 september 2023 ha hört generaladvokatens förslag till avgörande,

följande

Dom

- 1 Begäran om förhandsavgörande avser tolkningen av artikel 12.2 i Europaparlamentets och rådets direktiv (EU) 2015/2302 av den 25 november 2015 om paketresor och sammanlänkade researrangemang, om ändring av förordning (EG) 2006/2004 och Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/83/EU samt om upphävande av rådets direktiv 90/314/EEG (EUT L 326, 2015, s. 1).
- 2 Begäran har framställts i ett mål mellan M.D. och ”Tez Tour” UAB. I detta mål har M.D. hävdat att han, på grund av hälsoriskerna i samband med spridningen av covid-19, har rätt att utan kostnad säga upp det paketreseavtal som han ingått med sistnämnda bolag.

Tillämpliga bestämmelser

Unionsrätt

- 3 Skälen 5, 7, 25, 29 och 31 i direktiv 2015/2302 har följande lydelse:
  - ”(5) ... En harmonisering av de rättigheter och skyldigheter som följer av avtal med avseende på paketresor och sammanlänkade researrangemang krävs för att upprätta en verklig inre marknad för konsumenter på detta område, med rätt balans mellan en hög konsumentskyddsnivå och företagets konkurrenskraft.
  - ...
  - (7) Majoriteten av resenärer som köper paketresor eller sammanlänkade researrangemang är konsumenter i den mening som avses i unionens konsumentlagstiftning. ...

...

- (25) Resenären bör erhålla all nödvändig information innan paketresan köps, oberoende av om denna säljs genom distanskommunikation, över disk eller genom andra typer av distribution. När denna information lämnas bör näringsidkaren ta särskild hänsyn till specifika behov hos resenärer som är särskilt sårbara på grund av sin ålder eller fysiska tillstånd som näringsidkaren rimligen kunde förutse.

...

- (29) Med beaktande av paketreseavtalens särdrag bör de avtalsslutande parternas rättigheter och skyldigheter fastställas med avseende på perioden före och efter paketresans början, i synnerhet om paketresan inte fullgörs enligt åtagandena eller om vissa omständigheter ändras.
- (30) Eftersom paketresor ofta köps långt innan de fullgörs kan oförutsedda händelser inträffa. Därför bör resenären under särskilda förhållanden ha rätt att överlåta ett paketreseavtal till en annan resenär. I sådana situationer bör arrangören kunna täcka sina utgifter, t.ex. om en underleverantör kräver en avgift för att byta ut resenärens namn eller för avbokning av en färdbiljett samt utfärdande av en ny.
- (31) Resenärer bör även ha möjlighet att säga upp paketreseavtalet när som helst före paketresans början mot en rimlig uppsägningsavgift, med beaktande av förväntade kostnadsbesparingar och intäkter från ett alternativt utnyttjande av resetjänsterna. De bör även ha rätt att utan uppsägningsavgift säga upp paketreseavtalet om oundvikliga och extraordinära omständigheter på ett betydande sätt kommer att påverka paketresans fullgörande. Detta kan t.ex. gälla krig, andra allvarliga säkerhetsproblem som terrorism, större risker för människors hälsa som utbrott av en allvarlig sjukdom vid resmålet eller naturkatastrofer som översvämningar, jordbävningar eller väderförhållanden som gör det omöjligt att resa säkert till resmålet enligt överenskommelse i paketreseavtalet.”

- 4 I artikel 1 i direktivet, med rubriken ”Syfte”, föreskrivs följande:

”Syftet med detta direktiv är att bidra till en väl fungerande inre marknad och till uppnåendet av en hög och så enhetlig konsumentskydds nivå som möjligt genom att tillnärma vissa aspekter av medlemsstaternas lagar, regler och administrativa bestämmelser vad gäller avtal mellan resenärer och näringsidkare med avseende på paketresor och sammanlänkade researrangemang.”

- 5 I artikel 3 i nämnda direktiv, som har rubriken ”Definitioner”, föreskrivs följande:

”I detta direktiv gäller följande definitioner:

...

12. *oundvikliga och extraordinära omständigheter*: en situation utom kontroll för den part som åberopar en sådan situation, och vars konsekvenser inte hade kunnat undvikas även om alla rimliga åtgärder hade vidtagits.
13. *bristande överensstämmelse*: utebliven eller bristande fullgörande av de resetjänster som ingår i en paketresa.

...”

- 6 I artikel 5 i samma direktiv, med rubriken ”Förhandsinformation”, föreskrivs följande:

”1. Medlemsstaterna ska se till att arrangören ..., innan resenären binds av ett paketreseavtal eller motsvarande erbjudande, tillhandahåller resenären ..., om tillämpligt på paketresan, ... följande information:

a) Resetjänsternas huvudsakliga egenskaper:

...

ii) Transportmedel, typ av transport och transportkategori, datum, tid och plats för avresa och hemkomst, resans längd och plats(er) för uppehåll under resan och anslutande transporter.

...

viii) Huruvida resan eller semestern allmänt sett är lämplig för personer med nedsatt rörlighet och, på resenärens begäran, exakta uppgifter om huruvida resan eller semestern är lämplig med hänsyn till resenärens behov.

...”

- 7 I artikel 12 i samma direktiv, med rubriken ”Uppsägning av paketreseavtalet och ångerrätt före paketresans början”, föreskrivs följande i punkterna 1–3:

”1. Medlemsstaterna ska se till att resenären får säga upp paketreseavtalet när som helst före paketresans början. Om resenären säger upp paketreseavtalet enligt denna punkt kan resenären bli skyldig att betala en skälig och motiverad uppsägningsavgift till arrangören. Paketreseavtalet får ange skäliga standardiserade uppsägningsavgifter på grundval av tidpunkten för uppsägningen av avtalet före paketresans början och förväntade kostnadsbesparingar och intäkter från ett alternativt utnyttjande av resetjänsterna. Om det inte finns några standardiserade uppsägningsavgifter ska summan av uppsägningsavgiften motsvara paketresans pris minus kostnadsbesparingar och intäkter från det alternativa utnyttjandet av resetjänsterna. På resenärens begäran ska arrangören tillhandahålla en motivering av summan av uppsägningsavgifterna.

2. Utan hinder av punkt 1 ska resenären ha rätt att säga upp paketreseavtalet före paketresans början utan att betala någon uppsägningsavgift i händelse av oundvikliga eller extraordinära omständigheter på resmålet eller i dess omedelbara närhet och som väsentligen påverkar fullgörandet av paketresan, eller som väsentligen påverkar transporten av passagerare till resmålet. I händelse av uppsägning av paketreseavtalet enligt denna punkt ska resenären ha rätt till full återbetalning av alla betalningar som gjorts för paketresan men ska inte ha rätt till ytterligare ersättning.

3. Arrangören får säga upp paketreseavtalet och ge resenären full återbetalning av alla betalningar som har gjorts för paketresan, men ska inte vara ansvarig för ytterligare ersättning om

...

- b) arrangören förhindras från att fullgöra avtalet på grund av oundvikliga eller extraordinära omständigheter och meddelar resenären om uppsägningen utan onödigt dröjsmål före paketresans början.”
- 8 I artikel 13 i direktivet, med rubriken ”Ansvar för paketresans fullgörande”, föreskrivs följande i punkterna 3 och 6:
- ”3. Om någon av resetjänsterna inte fullgörs i enlighet med paketreseavtalet ska arrangören avhjälpa den bristande överensställelsen, såvida det inte
- a) är omöjligt, eller
- b) medför oproportionella kostnader, med beaktande av den bristande överensställelsens omfattning och värdet av de påverkade resetjänsterna.

Om arrangören inte avhjälper den bristande överensställelsen i enlighet med första stycket led a eller b i denna punkt ska artikel 14 tillämpas.

...

6. Om bristande överensställelse väsentligen inverkar på fullgörandet av paketresan och arrangören inte har avhjälpt detta inom en skälig tid som fastställts av resenären, får resenären säga upp paketreseavtalet utan uppsägningsavgift och, i tillämpliga fall, i enlighet med artikel 14, begära en prissänkning och/eller skadestånd.

...”

- 9 I artikel 14 i nämnda direktiv, med rubriken ”Prissänkning och skadestånd”, föreskrivs följande i punkterna 2 och 3:
- ”2. Resenären ska ha rätt till skälig ersättning från arrangören för eventuella skador som resenären drabbas av till följd av bristande överensställelse. Ersättning ska lämnas utan onödigt dröjsmål.
3. Resenären ska inte ha rätt till skadestånd om arrangören bevisar att den bristande överensställelsen
- ...
- c) har uppkommit på grund av oundvikliga och extraordinära omständigheter.”

Litauisk rätt

- 10 I artikel 6.212 i Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (Litauens civillag), i den lydelse som är tillämplig i det nationella målet (nedan kallad civillagen), med rubriken ”Force majeure”, föreskrivs följande i punkt 1:
- ”En part ska inte hållas ansvarig för utebliven fullgörelse av ett avtal om han eller hon kan bevisa att denna uteblivna fullgörelse berodde på omständigheter som stod utanför hans eller hennes kontroll och som inte rimligen kunde ha förutsetts av honom eller henne vid tidpunkten för avtalets ingående

samt att uppkomsten av sådana omständigheter eller konsekvenser av dessa inte kunde ha förhindrats.”

- 11 I artikel 6.750 i civillagen, med rubriken ”Turisters rätt att säga upp eller ångra ett paketreseavtal”, fastställs följande i punkt 4:

”Turister har i följande fall rätt att säga upp ett avtal om en organiserad turistresa utan att behöva betala den uppsägningsavgift som avses i andra stycket i denna artikel:

...

3) om omständigheter av slaget force majeure uppstår vid den organiserade turistresans destination eller omedelbara närhet, vilka kan omöjliggöra genomförandet av den organiserade turistresan eller transporten av passagerare till resans destination. I det fallet ska resenären ha rätt att begära återbetalning av de betalningar som gjorts för nämnda resa men inte till ytterligare kompensation.”

Målet vid den nationella domstolen och tolkningsfrågorna

- 12 Den 10 februari 2020 ingick M.D. ett paketreseavtal med Tez Tour, enligt vilket Tez Tour åtog sig att för M.D. och hans familjemedlemmar anordna en semesterresa till Förenade Arabemiraten under perioden 1–8 mars 2020. Den aktuella paketresan omfattade bland annat en tur- och returresa mellan Vilnius (Litauen) och Dubai (Förenade Arabemiraten) samt sju övernattningar på ett hotell. I enlighet med paketreseavtalet betalade M.D. ett penningbelopp på 4 834 euro till Tez Tour.
- 13 Den 27 februari 2020 informerade M.D. Tez Tour om att han önskade säga upp paketreseavtalet och begärde att Tez Tour skulle låta honom använda det inbetalade beloppet för att genomföra en annan resa vid ett senare datum, då hälsoriskerna i samband med spridningen av covid-19 hade minskat.
- 14 Tez Tour avslog M.D:s begäran.
- 15 M.D. väckte därför talan vid behörig domstol och gjorde i huvudsak gällande att han hade rätt till full återbetalning av det penningbelopp som han hade betalat till Tez Tour, eftersom han hade sagt upp det paketreseavtal som är aktuellt i det nationella målet på grund av att det på resmålet eller i dess omedelbara närhet hade inträffat exceptionella och oundvikliga omständigheter som kunde göra det omöjligt att på ett säkert sätt genomföra resan eller transportera passagerarna till resmålet, i synnerhet utan att utsätta dem för olägenheter eller hälsorisker.
- 16 M.D. hävdade att det under februari 2020 hade offentliggjorts information om spridningen av covid-19 från behöriga myndigheter och från press som gav anledning att betvivla att det var möjligt att genomföra nämnda resa på ett säkert sätt eller ens över huvud taget. Enligt M.D. visade det ökade antalet fall av covid-19-infektioner som hade konstaterats i världen, reserestriktionerna, antagandet av officiella rekommendationer där resenärer avråddes från att besöka populära platser och från att genomföra resor utomlands samt antagandet av andra åtgärder för att begränsa spridningen av covid-19 att det förelåg en världsomfattande farosituation.

- 17 Tez Tour bestred att M.D. hade fog för sina påståenden och gjorde gällande att spridningen av covid-19, när det paketreseavtal som är aktuellt i det nationella målet sades upp, inte kunde betraktas som en omständighet som gjorde det omöjligt att fullgöra den aktuella paketresan.
- 18 Dessa yrkanden ogillades i såväl första som andra instans, eftersom det, enligt de berörda litauiska domstolarna, inte fanns något som gjorde det möjligt att kvalificera de omständigheter som hade åberopats av M.D. som force majeure, i den mening som avses i artikel 6.750 i civillagen. I litauisk rätt är nämnda begrepp tänkt att motsvara begreppet "exceptionella och oundvikliga omständigheter" i artikel 12.2 i direktiv 2015/2302. M.D. hade nämligen bokat sin resa trots att det redan fanns uppgifter om att säkerhetsåtgärder hade vidtagits. Dessutom hade den risknivå som var förenad med resan inte förändrats vid tidpunkten för uppsägningen av det paketreseavtal som är i fråga i det nationella målet, vilket skedde först 17 dagar efter det att M.D. hade gjort bokningen.
- 19 M.D. överklagade detta avgörande till Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (Högsta domstolen i Litauen), som är den hänskjutande domstolen, och påpekade att det för att avgöra det nationella målet är nödvändigt att precisera på vilka villkor en resenär kan åberopa förekomsten av "oundvikliga och exceptionella omständigheter", i den mening som avses i artikel 12.2 i direktiv 2015/2302, i samband med covid-19-pandemin, och, i förekommande fall, sambandet mellan detta begrepp och begreppet force majeure, i den mening som avses i artikel 6.750 i civillagen.
- 20 För det första vill den hänskjutande domstolen i detta sammanhang få klarhet i huruvida myndigheterna i avrese- eller destinationslandet måste ha utfärdat en officiell varning, i vilken resenärer avråds från onödigt resande, eller huruvida destinationslandet för den berörda resan måste ha angetts som ett "riskområde". Den hänskjutande domstolen har preciserat att i förevarande fall hade det litauiska utrikesministeriet, den 12 mars 2020, offentliggjort en rekommendation riktad till resenärerna, vilken syftade till att anmoda resenärer att skjuta upp alla resor och att inte bege sig till utlandet, inbegripet Förenade Arabemiraten, under de kommande månaderna. Rekommendationen lämnades i samband med att Världshälsoorganisationen (WHO) dagen före hade omkvalificerat covid-19-utbrottet till en "pandemi".
- 21 För det andra utgår den hänskjutande domstolen från premissen att en förutsättning för att konstatera att det föreligger "oundvikliga och extraordinära omständigheter" som "väsentligen påverkar fullgörandet av paketresan", i den mening som avses i artikel 12.2 i direktiv 2015/2302, är att dessa konsekvenser är sannolika för en genomsnittlig resenär. Denna sannolikhetsbedömning ska ske på grundval av en "prognos" som görs med beaktande av tidpunkten för den planerade resan, de faktiska uppgifter som är tillgängliga för den berörda resenären och den offentliggjorda informationen. Den hänskjutande domstolen vill i detta sammanhang få klarhet i huruvida dessa "oundvikliga och extraordinära omständigheter" endast kan fastställas när de får följder som gör det objektivt omöjligt att genomföra den aktuella paketresan, eller, såsom den hänskjutande domstolen anser, även när det blir svårt att genomföra paketresan på ett säkert och trivsamt sätt, i förekommande fall med beaktande av subjektiva faktorer, såsom resenärens hälsotillstånd.
- 22 För det tredje vill den hänskjutande domstolen få klarhet i huruvida den omständigheten att "oundvikliga och extraordinära omständigheter" i viss utsträckning redan förelåg innan paketreseavtalet ingicks, eller åtminstone var förutsebara, ska anses utgöra ett skäl för att förvägra en resenär dennes rätt att säga upp avtalet utan att betala uppsägningsavgifter.

- 23 Den hänskjutande domstolen har påpekat att det litauiska utrikesministeriet, före ingåendet av det paketreseavtal som är aktuellt i det nationella målet, närmare bestämt den 8 januari 2020, hade offentliggjort en rekommendation till resenärer till Förenade Arabemiraten i syfte att anmoda dem att vidta försiktighetsåtgärder, samtidigt som WHO, den 30 januari samma år, hade förklarat att covid-19-utbrottet utgjorde ett "hot mot folkhälsan med internationell räckvidd". Oaktat detta var det emellertid svårt att förutse utvecklingen och följderna av denna epidemi och det var svårt att förutse hur smittspridningen skulle kunna komma att accelerera mellan bokningstillfället för den berörda resan och den dag då avtalet sades upp.
- 24 Den hänskjutande domstolen har i detta avseende angett att M.D. har gjort gällande att ett nationellt undantagstillstånd hade tillkännagetts i Litauen den 26 februari 2020 på grund av det hot som covid-19 utgjorde och att pressen följande dag hade publicerat information om att covid-19-infektioner hade konstaterats bland personer som vistades på ett hotell i Förenade Arabemiraten.
- 25 För det fjärde har den hänskjutande domstolen påpekat att enligt artikel 12.2 i direktiv 2015/2302 är den berörda resenärens rätt att säga upp ett paketreseavtal utan att betala någon uppsägningsavgift beroende av att det föreligger oundvikliga och extraordinära omständigheter "på resmålet eller i dess omedelbara närhet". Den hänskjutande domstolen vill således få klarhet i huruvida det sistnämnda uttrycket, med hänsyn till arten av den händelse som åberopats i förevarande fall, även kan omfatta andra orter, såsom avreseorten, och de olika platser som i det aktuella fallet besöks i början av resan och vid återresan.
- 26 Mot denna bakgrund beslutade Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (Högsta domstolen, Litauen) att vilandeförklara målet och ställa följande frågor till EU-domstolen:
- "1) Krävs det att myndigheterna i avrese- och/eller destinationslandet har utfärdat en officiell varning om att avstå från onödigt resande och/eller att destinationslandet (och eventuellt även avreselandet) har klassificerats som ett riskområde, för att oundvikliga och extraordinära omständigheter ska anses föreligga på resmålet eller i dess omedelbara närhet, i den mening som avses i artikel 12.2 första meningen i direktiv 2015/2302?
- 2) Ska – vid bedömningen av huruvida det föreligger oundvikliga och extraordinära omständigheter på resmålet eller i dess omedelbara närhet vid tidpunkten för uppsägning av ett paketreseavtal och huruvida dessa omständigheter väsentligen påverkar fullgörandet av paketresan – i) hänsyn endast tas till objektiva omständigheter, det vill säga är det enbart förekomsten av en objektiv omöjlighet som väsentligen påverkar fullgörandet av paketresan, med innebörden att det endast är situationer där fullgörandet av avtalet blir både fysiskt och juridiskt omöjligt som avses, eller omfattas även fall där fullgörandet av avtalet inte är omöjligt men (i det här fallet, till följd av en välgrundad fruktan att smittas av covid-19) det blir komplicerat och/eller ekonomiskt ineffektivt (i fråga om resenärernas säkerhet, risk för deras hälsa och/eller liv, möjligheten att uppnå syftet med semesterresan); ii) är subjektiva faktorer relevanta, till exempel där vuxna reser tillsammans med barn under 14 år, eller tillhör en högriskgrupp på grund av resenärens ålder eller hälsotillstånd, och så vidare? Har resenären rätt att säga upp paketreseavtalet om resan till och från resmålet, till följd av pandemin och därmed sammanhängande omständigheter, enligt en genomsnittlig resenärs uppfattning blir riskfylld, skapar olägenheter för resenären eller föranleder en välgrundad oro för hälsan eller för att smittas av ett farligt virus?

- 3) Har det betydelse att de omständigheter som resenären åberopat redan hade uppkommit eller i vart fall redan kunde förutses/var sannolika när resan bokades vad gäller rätten att säga upp avtalet utan att behöva betala någon uppsägningsavgift (exempelvis när en sådan rätt inte medges, när strängare kriterier tillämpas vid bedömningen av de negativa effekterna på fullgörandet av paketresan och så vidare)? Vid tillämpningen av kriteriet rimlig förutsebarhet i samband med pandemin, ska hänsyn även tas till att även om WHO redan vid tidpunkten för paketreseavtalets ingående hade offentliggjort information om virusets spridning, så var pandemins förlopp och konsekvenser ändå svåra att förutse, att det inte fanns någon tydlig plan för att hantera och kontrollera smittan eller inte fanns tillräcklig information om själva smittan, och att det var uppenbart att smittspridningen skulle öka från det att resan bokades till dess att avtalet sades upp?
- 4) Ska – vid bedömningen av huruvida det föreligger oundvikliga och extraordinära omständigheter på resmålet eller i dess omedelbara närhet vid tidpunkten för uppsägningen av ett paketreseavtal och huruvida dessa omständigheter väsentligen påverkar fullgörandet av paketresan – begreppet 'på resmålet eller i dess omedelbara närhet' anses omfatta endast destinationslandet eller, med hänsyn till den oundvikliga och extraordinära omständighetens art, nämligen ett smittsamt virus, även anses inbegripa avreselandet samt faktorer relaterade till både tur- och returresan (mellanlandningar, vissa transportmedel och så vidare)?"

Prövning av tolkningsfrågorna

Den första frågan

- 27 Den hänskjutande domstolen har ställt den första frågan för att få klarhet i huruvida artikel 12.2 i direktiv 2015/2302, jämförd med artikel 3 led 12 i samma direktiv, ska tolkas så, att de behöriga myndigheterna måste ha offentliggjort en officiell rekommendation, i vilken resenärer avråds från att bege sig till det berörda området, eller ha antagit ett officiellt beslut, i vilket detta område kvalificeras som ett "högriskområde", för att det på resmålet eller i dess omedelbara närhet, ska anses föreligga "oundvikliga och exceptionella omständigheter".
- 28 Det ska i detta sammanhang till att börja med påpekas att det i artikel 12.2 i direktiv 2015/2302 föreskrivs att "i händelse av oundvikliga eller extraordinära omständigheter på resmålet eller i dess omedelbara närhet ... som väsentligen påverkar fullgörandet av paketresan, eller ... väsentligen påverkar transporten av passagerare till resmålet" har resenären rätt att säga upp paketreseavtalet före paketresans början utan att betala uppsägningsavgifter, varvid denne har rätt till full återbetalning av de betalningar som gjorts för nämnda paketresa.
- 29 Begreppet "oundvikliga och extraordinära omständigheter", i den mening som avses i artikel 12.2 i direktiv 2015/2302, definieras i artikel 3 led 12 i direktivet som "en situation utom kontroll för den part som åberopar en sådan situation, och vars konsekvenser inte hade kunnat undvikas även om alla rimliga åtgärder hade vidtagits".
- 30 I skäl 31 i direktivet klargörs räckvidden av detta begrepp genom att det preciseras att "[d]etta kan t.ex. gälla krig, andra allvarliga säkerhetsproblem som terrorism, större risker för människors hälsa som utbrott av en allvarlig sjukdom vid resmålet eller naturkatastrofer som översvämningar, jordbävningar eller väderförhållanden som gör det omöjligt att resa säkert till resmålet enligt överenskommelse i paketreseavtalet".

- 31 Det framgår således av lydelsen i artikel 12.2 i direktiv 2015/2302, jämförd med artikel 3 led 12 i samma direktiv, såsom dessa klargörs i skäl 31 i direktivet, att en resenärs utövande av sin rätt att säga upp ett paketreseavtal utan att betala uppsägningsavgifter endast är beroende av att det, på resmålet eller i dess omedelbara närhet, har inträffat objektiva omständigheter som kan påverka fullgörandet av paketresan i fråga.
- 32 Det går däremot inte att - utifrån dessa bestämmelser, skäl 31 i direktiv 2015/2302 eller någon annan bestämmelse i detta direktiv - dra slutsatsen att det, för att det ska kunna konstateras att det föreligger "oundvikliga och exceptionella omständigheter", i den mening som avses i denna bestämmelse, är nödvändigt att de behöriga myndigheterna har offentliggjort en officiell rekommendation i vilken resenärer avråds från att bege sig till det berörda området eller antagit ett officiellt beslut i vilket detta område kvalificeras som ett "högriskområde".
- 33 Ett sådant krav skulle nämligen strida mot arten av och själva grunden för antagandet av sådana rekommendationer eller sådana beslut, vilka i princip förutsätter att det föreligger objektiva omständigheter som ger upphov till hälsorisker eller andra risker som kan anses omfattas av begreppet "oundvikliga och exceptionella omständigheter", i den mening som avses i artikel 12.2 i direktiv 2015/2302, och att allmänheten informeras därom.
- 34 Såsom framgår av skäl 5 i direktiv 2015/2302 syftar direktivet till att harmonisera de rättigheter och skyldigheter som följer av avtal med avseende på paketresor, för att upprätta en verklig inre marknad för konsumenter på detta område.
- 35 Såsom generaladvokaten har påpekat i punkt 35 i sitt förslag till avgörande är villkoren för att utfärda en rekommendation eller anta ett beslut av den typ som avses i punkt 27 ovan inte enhetliga i de olika medlemsstaterna. Det varierar således mellan medlemsstaterna huruvida detta verkligen sker. En tolkning av artikel 12.2 i direktiv 2015/2302 som innebär att det krävs att rekommendationer eller beslut antas för att det ska kunna slås fast att det föreligger en "exceptionell och oundviklig omständighet", i den mening som avses i denna bestämmelse, kan på detta sätt äventyra det harmoniseringsmål som eftersträvas med direktivet.
- 36 Förekomsten av sådana rekommendationer eller beslut kan följaktligen inte utgöra ett krav för att det ska kunna konstateras att villkoret att det ska föreligga "oundvikliga och exceptionella omständigheter", i den mening som avses i artikel 12.2 i direktiv 2015/2302, är uppfyllt.
- 37 Det ska vidare understrykas att även om sådana rekommendationer och beslut, på grund av sin art, kan ha ett betydande bevisvärde vad gäller förekomsten av sådana omständigheter i de länder som de avser och de konsekvenser detta får för genomförandet av den aktuella paketresan, kan de emellertid inte tillmätas ett sådant bevisvärde att den omständigheten att de inte existerar är tillräcklig för att det ska kunna konstateras att nämnda omständigheter inte är för handen.
- 38 I avsaknad av bestämmelser i direktiv 2015/2302 om bevisregler med avseende på uppkomsten av "oundvikliga och exceptionella omständigheter", i den mening som avses i artikel 12.2 i direktivet, ankommer det visserligen, enligt principen om processuell autonomi och med beaktande av likvärdighetsprincipen och effektivitetsprincipen, på varje enskild medlemsstat att i sin interna rättsordning föreskriva bestämmelser om bevisupptagning, vilka bevis som är godtagbara vid den behöriga nationella domstolen eller vilka principer som ska tillämpas vid nämnda domstols prövning av bevisvärdet för den bevisning som ingetts (se, för ett liknande resonemang, dom av den 21 juni 2017, W m.fl., C-621/15, EU:C:2017:484, punkt 25).

- 39 Vad närmare bestämt gäller effektivitetsprincipen krävs emellertid att de processuella regler som, i samband med en talan, syftar till att säkerställa skyddet av de rättigheter för enskilda som följer av unionsrätten inte är sådana att det i praktiken blir omöjligt eller orimligt svårt att utöva de rättigheter som följer av unionsrätten (dom av den 21 juni 2017, W m.fl., C-621/15, EU:C:2017:484, punkt 26).
- 40 Att kräva att en resenär som önskar utöva den rätt som instiftats genom artikel 12.2 i direktiv 2015/2302 ska visa att det har antagits officiella rekommendationer eller beslut i detta avseende för att styrka att de omständigheter som han eller hon har åberopat verkligen föreligger, skulle kunna göra det omöjligt att utöva denna rätt, eftersom sådana omständigheter kan föreligga oberoende av huruvida någon officiell rekommendation eller något officiellt beslut har antagits.
- 41 I förevarande fall har den hänskjutande domstolen tagit upp vilka officiella uttalanden som förelåg då M.D. sade upp det paketreseavtal som är aktuellt i det nationella målet, det vill säga WHO:s meddelande av den 30 januari 2020, i vilket spridningen av covid-19 kvalificerades som ett "hot mot folkhälsan med internationell räckvidd", tillkännagivandet av undantagstillstånd i Litauen den 26 februari samma år och de uppgifter som publicerades i litauisk press följande dag, av vilka det framgick att flera fall av covid-19-infektioner hade konstaterats i Förenade Arabemiraten. Dessa uppgifter utgjorde tecken på en högre hälsorisk i allmänhet, och i Förenade Arabemiraten i synnerhet, men de kan inte tolkas som att resenärer särskilt avråddes från att resa till Förenade Arabemiraten.
- 42 Såsom framgår av punkterna 36 och 40 ovan är denna omständighet emellertid inte i sig tillräcklig för att utesluta att M.D. kunde åberopa spridningen av covid-19 som en "exceptionell och oundviklig omständighet", i den mening som avses i artikel 12.2 i direktiv 2015/2302.
- 43 Domstolen har dessutom slagit fast att en global hälsokris, såsom covid-19-pandemin, i sig ska anses kunna omfattas av ett sådant begrepp (dom av den 8 juni 2023, UFC - Que choisir och CLCV, C-407/21, EU:C:2023:449, punkt 45).
- 44 Mot bakgrund av det ovan anförda ska den första frågan besvaras enligt följande. Artikel 12.2 i direktiv 2015/2302, jämförd med artikel 3 led 12 i samma direktiv, ska tolkas så, att de behöriga myndigheterna inte behöver ha offentliggjort en officiell rekommendation, i vilken resenärer avråds från att bege sig till det berörda området, eller ha antagit ett officiellt beslut, i vilket detta område kvalificeras som ett "högriskområde", för att det på resmålet eller i dess omedelbara närhet, ska anses föreligga "oundvikliga och exceptionella omständigheter", i den mening som avses i dessa bestämmelser.

Den andra frågan

- 45 Det ska inledningsvis påpekas att den hänskjutande domstolen i sin andra fråga har hänvisat till den eventuella möjligheten att - vid bedömningen av huruvida en paketresa verkligen kan genomföras i händelse av "oundvikliga och extraordinära omständigheter", i den mening som avses i artikel 12.2 i direktiv 2015/2302 -beakta huruvida det blir "ekonomisk ineffektivt" att genomföra paketresan "i fråga om resenärernas säkerhet, risk för deras hälsa och/eller liv, möjligheten att uppnå syftet med semesterresan". Det framgår emellertid varken av frågans lydelse eller av skälen i begäran om förhandsavgörande att M.D. haft för avsikt att åberopa denna aspekt.

- 46 Den hänskjutande domstolen ska således anses ha ställt den andra frågan för att få klarhet i huruvida artikel 12.2 i direktiv 2015/2302 ska tolkas så, att begreppet "oundvikliga eller extraordinära omständigheter ... som väsentligen påverkar fullgörandet av paketresan, eller ... väsentligen påverkar transporten av passagerare till resmålet", vad avser den berörda resan endast omfattar omständigheter som gör det omöjligt att fullgöra paketresan eller även omständigheter som, utan att resan hindras, innebär att paketresan inte kan genomföras utan att de berörda resenärerna utsätts för hälso- och säkerhetsrisker, i förekommande fall med beaktande av personliga faktorer som rör resenärernas individuella situation.
- 47 Vidare vill den hänskjutande domstolen få klarhet i huruvida bedömningen av sådana konsekvenser ska göras med utgångspunkt från tidpunkten för uppsägningen av det berörda paketreseavtalet och en normalt informerad och skäligen uppmärksam och medveten genomsnittsresenär.
- 48 Vad gäller den fråga som nämns i punkt 46 ovan, framgår det av själva formuleringen "omständigheter ... som väsentligen påverkar fullgörandet av paketresan, eller ... väsentligen påverkar transporten av passagerare till resmålet", i artikel 12.2 i direktiv 2015/2302, att rätten att säga upp ett paketreseavtal utan att betala uppsägningsavgifter enligt denna bestämmelse inte villkoras av att det har inträffat omständigheter som gör det objektivt omöjligt att genomföra paketresan eller att transportera passagerarna till resmålet. Tvärtom är det uppenbart att dessa uttryck, i enlighet med deras normala betydelse i vanligt språkbruk, har en vidare räckvidd, vilken inte bara omfattar konsekvenser som utesluter själva möjligheten att utföra paketresan, utan även konsekvenser som i väsentlig mån påverkar villkoren för paketresans genomförande.
- 49 Såsom kommissionen med rätta har påpekat ger skäl 31 i direktiv 2015/2302 stöd för en sådan tolkning, eftersom det, i detta skäl, för att illustrera de situationer som kan omfattas av artikel 12.2 i direktivet, räknas upp sådana händelser som terrorism och större risker för människors hälsa som objektivt sett kan utgöra en säkerhetsrisk för resenärerna, utan att de för den skull innebär att det blir absolut omöjligt att genomföra den aktuella paketresan.
- 50 Denna tolkning överensstämmer dessutom med det sammanhang i vilket den sistnämnda bestämmelsen ingår. Enligt artikel 13.6 i direktiv 2015/2302 har resenärerna nämligen rätt att säga upp ett pågående paketreseavtal utan att betala någon uppsägningsavgift om bristande överensstämmelse "väsentligen inverkar" på fullgörandet av denna resa och arrangören inte avhjälpes detta inom en skäligen tid. Enligt artikel 3 led 13 i direktivet ska med "bristande överensstämmelse" förstås utebliven eller bristande fullgörande av de resetjänster som ingår i en paketresa, varvid konstaterandet att det råder bristande överensstämmelse är objektivt, i den meningen att det endast kräver en jämförelse mellan de tjänster som ingår i paketet för den berörda resenären och de tjänster som faktiskt tillhandahålls resenären (dom av den 12 januari 2023, FTI Touristik (Paketresa till Kanarieöarna), C-396/21, EU:C:2023:10, punkt 22).
- 51 Även om varje bristande överensstämmelse som påverkar fullgörandet av en pågående paketresa inte kan motivera en uppsägning av det motsvarande reseavtalet utan kostnad, kvarstår det faktum att en bristande överensstämmelse som innebär bristfälligt fullgörande av paketresan kan räcka för att uppsägningsrätt ska föreligga, under förutsättning att denna bristande överensstämmelse "väsentligen inverkar" på paketresans fullgörande, i den mening som avses i artikel 13.6 i direktiv 2015/2302.

- 52 På samma sätt kan det berörda paketreseavtalet sägas upp med stöd av artikel 12.2 i direktiv 2015/2302 på grund av oundvikliga och extraordinära omständigheter, som dock inte gör det objektivt omöjligt att fullgöra paketresan, förutsatt att dessa omständigheter "väsentligen påverkar fullgörandet av paketresan, eller ... väsentligen påverkar transporten av passagerare till resmålet", i den mening som avses i artikel 12.2 i direktivet.
- 53 En hälsokris, såsom spridningen av covid-19, kan följaktligen, med hänsyn till den allvarliga risk som den utgör för människors hälsa, anses ha konsekvenser som "väsentligen påverkar fullgörandet av paketresan, eller ... väsentligen påverkar transporten av passagerare till resmålet", i den mening som avses i artikel 12.2 första meningen i direktiv 2015/2302, oberoende av den omständigheten att den inte nödvändigtvis är ägnad att göra detta genomförande objektivt omöjligt.
- 54 Vad närmare bestämt gäller den betydelse som personliga faktorer som rör resenärernas individuella situation, såsom att de reser tillsammans med barn i låg ålder eller att de tillhör en högriskgrupp, kan ha vid bedömningen av huruvida villkoret avseende förekomsten av sådana konsekvenser är uppfyllt, ska det understrykas att dessa konsekvenser ska fastställas på ett objektivt sätt, i likhet med de omständigheter som har orsakat dem, vilka avses i punkt 31 ovan.
- 55 Det finns emellertid inget i ordalydelsen i artikel 12.2 i direktiv 2015/2302 som gör det möjligt att dra slutsatsen att personliga faktorer, såsom de som avses i föregående punkt, inte ska beaktas vid denna bedömning, i den mån de är objektiva.
- 56 Sådana faktorer kan nämligen ha en inverkan på hur allvarliga konsekvenserna blir av de oundvikliga och extraordinära omständigheter som en resenär åberopar och därmed även på möjligheten att under godtagbara förhållanden genomföra den aktuella paketresan, på det sätt arrangören av paketresan och resenären har kommit överens om. Vad gäller en hälsokris, såsom spridningen av covid-19, kan exempelvis de konsekvenser som denna kris kan få för genomförandet av paketresan variera beroende på de berörda resenärernas hälsotillstånd.
- 57 Detta konstaterande påverkar inte den omständigheten att personliga faktorer inte i sig är tillräckliga för att motivera att den berörda resenären utövar sin rätt att säga upp ett paketreseavtal utan att betala uppsägningsavgifter i enlighet med artikel 12.2 i direktiv 2015/2302, eftersom dessa faktorer endast är relevanta när de kan påverka bedömningen av de konsekvenser som objektivt sett kan hänföras till begreppet "oundvikliga och extraordinära omständigheter", i den mening som avses i denna bestämmelse.
- 58 Det sammanhang i vilket ovan nämnda bestämmelse ingår och det övergripande syftet med direktiv 2015/2302 stöder den tolkning som det redogjorts för i punkterna 54–57 ovan.
- 59 Vad för det första gäller det sammanhang i vilket artikel 12.2 i direktiv 2015/2302 ingår, framgår det nämligen av artikel 5.1 a viii i nämnda direktiv att det uttryckligen tar hänsyn till behovet av att informera resenärerna om bland annat huruvida den aktuella paketresan är anpassad till personer med nedsatt rörlighet. Vid bedömningen av konsekvenserna av en "exceptionell och oundviklig omständighet", i den mening som avses i denna artikel 12.2, för genomförandet av en sådan paketresa kan det således inte bortses från dessa personers individuella behov, vilka just denna paketresa har anpassats till.

- 60 I skäl 25 i direktiv 2015/2302 preciseras att när den berörda näringsidkaren ger resenären nödvändig information bör denne ta särskild hänsyn till specifika behov hos resenärer som är särskilt sårbara på grund av sin ålder eller fysiska tillstånd som näringsidkaren rimligen kunde förutse.
- 61 Vad för det andra gäller syftet med direktiv 2015/2302 är detta, enligt dess artikel 1, bland annat att säkerställa en hög konsumentskyddsnivå, eftersom resenärer som köper paketresor eller sammanlänkade researrangemang, såsom anges i skäl 7 i direktivet, till största delen är konsumenter, i den mening som avses i unionens konsumentlagstiftning. Såsom generaladvokaten har påpekat i punkterna 44 och 45 i sitt förslag till avgörande omfattar nämnda direktivs skyddssyfte även resenärer som befinner sig i en mer sårbar situation än de förstnämnda.
- 62 Personliga faktorer som rör den berörda resenärens individuella situation kan följaktligen beaktas vid bedömningen av huruvida villkoret att de oundvikliga och extraordinära omständigheter som åberopats av resenären måste ha betydande konsekvenser för paketresans genomförande eller för transporten av passagerarna till resmålet är uppfyllt.
- 63 Vad vidare gäller frågan huruvida bedömningen av sådana konsekvenser ska göras med utgångspunkt från tidpunkten för uppsägningen av det berörda paketreseavtalet och en normalt informerad och skäligen uppmärksam och medveten genomsnittsresenär påpekar domstolen följande. Denna fråga grundar sig på premissen att en resenär som avser att utöva sin rätt att säga upp ett sådant avtal utan att betala någon uppsägningsavgift enligt artikel 12.2 i direktiv 2015/2302 måste göra en sådan bedömning på grundval av en ”prognos”, i den meningen att resenären, vid tidpunkten för uppsägningen av avtalet, upplever att det är sannolikt att det kommer uppstå betydande konsekvenser för fullgörandet av den aktuella paketresan.
- 64 Vad gäller detta antagande framgår det av ordalydelsen i denna bestämmelse att rätten att säga upp ett paketreseavtal utan att betala uppsägningsavgifter ovillkorligen måste utövas ”före paketresans början”.
- 65 Eftersom utövandet av denna rätt är underkastat villkoret att det har inträffat ”oundvikliga eller extraordinära omständigheter på resmålet eller i dess omedelbara närhet ... som väsentligen påverkar fullgörandet av paketresan, eller ... väsentligen påverkar transporten av passagerare till resmålet”, måste detta villkor vara uppfyllt vid tidpunkten för uppsägningen, det vill säga ”före paketresans början”.
- 66 Bedömningen av huruvida detta villkor är uppfyllt ska således ske utifrån tidpunkten för uppsägningen av det aktuella paketreseavtalet. Eftersom dessa konsekvenser inte blir slutgiltiga förrän vid paketresans genomförande, är bedömningen av dessa med nödvändighet framåtblickande.
- 67 Av detta följer, i enlighet med den premiss som den hänskjutande domstolen har utgått ifrån, att en sådan bedömning måste grunda sig på en ”prognos” vad gäller sannolikheten för att oundvikliga och extraordinära omständigheter väsentligen kommer att påverka paketresans fullgörande, vilka för övrigt måste ha inträffat redan när paketreseavtalet sägs upp.
- 68 Det kan vidare konstateras att det i bestämmelserna i direktiv 2015/2302 inte preciseras om man, för att bedöma sannolikheten och betydelsen av dessa konsekvenser, ska utgå från en normalt informerad och skäligen uppmärksam och medveten genomsnittsresenär eller från något annat perspektiv.

- 69 I enlighet med dessa konsekvensers objektiva karaktär, såsom denna har angetts i punkt 54 i förevarande dom, är det emellertid inte tillräckligt att den berörda resenären, när denne önskar utöva sin rätt att säga upp paketreseavtalet utan att betala uppsägningsavgifter, grundar sig på rent subjektiva bedömningar eller farhågor.
- 70 Såsom generaladvokaten har påpekat i punkt 52 i sitt förslag till avgörande har artikel 12.2 i direktiv 2015/2302 dessutom specifikt till syfte att ge den berörda resenären, för det fall att oundvikliga och exceptionella omständigheter inträffar, en självständig uppsägningsrätt, oberoende av den rätt som den berörda arrangören har enligt artikel 12.3 i direktivet. Det kan således inte krävas att resenären enbart får stödja sig på arrangörens bedömning av huruvida det är möjligt att genomföra den aktuella resan.
- 71 För att resenären med framgång ska kunna göra gällande sin rätt att säga upp avtalet, vilken föreskrivs i artikel 12.2 i direktiv 2015/2302, och för att denna bestämmelse således ska kunna svara mot sitt specifika syfte, mot bakgrund av direktivets mer allmänna konsumentskyddssyfte, som det erinrats om i punkt 61 ovan, måste man däremot, vid bedömningen av sannolikheten för och betydelsen av de aktuella följderna, i den mening som avses i denna bestämmelse, utgå från en normalt informerad och skäligen uppmärksam och medveten genomsnittsresenär, i likhet med det kriterium som valts på andra områden i unionsrätten avseende konsumentskydd (se, för ett liknande resonemang, dom av den 3 mars 2020, Gómez del Moral Guasch, C-125/18, EU:C:2020:138, punkt 51).
- 72 Mot bakgrund av det ovan anförda ska den andra frågan besvaras enligt följande. Artikel 12.2 i direktiv 2015/2302 ska tolkas så, att begreppet "oundvikliga eller extraordinära omständigheter ... som väsentligen påverkar fullgörandet av paketresan, eller ... väsentligen påverkar transporten av passagerare till resmålet", vad avser den berörda resan, inte bara omfattar omständigheter som gör det omöjligt att fullgöra paketresan utan även omständigheter som, utan att resan hindras, innebär att paketresan inte kan genomföras utan att de berörda resenärerna utsätts för hälso- och säkerhetsrisker, i förekommande fall med beaktande av personliga faktorer som rör resenärernas individuella situation. Bedömningen av sådana konsekvenser ska göras med utgångspunkt från tidpunkten för uppsägningen av det berörda paketreseavtalet och en normalt informerad och skäligen uppmärksam och medveten genomsnittsresenär.

Den tredje tolkningsfrågan

- 73 Den hänskjutande domstolen har ställt den tredje frågan för att få klarhet i huruvida artikel 12.2 i direktiv 2015/2302 ska tolkas så, att den berörde resenären kan åberopa en situation som denne redan kände till eller kunde förutse när paketreseavtalet ingicks som en "oundviklig och exceptionell omständighet", i den mening som avses i denna bestämmelse, i förekommande fall med beaktande av situationens föränderliga karaktär.
- 74 Det är visserligen riktigt att varken artikel 12.2 i direktiv 2015/2302 eller artikel 3 led 12 i direktivet, i vilken begreppet "oundvikliga och extraordinära omständigheter" definieras, uttryckligen hänvisar till ett krav på att den situation som åberopas i detta avseende, vid tidpunkten för ingåendet av det aktuella paketreseavtalet, måste vara oförutsebar, och denna situation behöver än mindre vara obefintlig. Uttrycket "oundvikliga och extraordinära" tyder emellertid i sig på att detta begrepp endast avser situationer som dels inte existerade vid denna tidpunkt, dels var oförutsebara.

- 75 En situation som har uppstått kan nämligen inte till sin natur kvalificeras som "oundviklig", även om den kan ha varit det innan den förverkligades. Dessutom kan en hypotetisk situation, så snart den kan förutses, inte betecknas som "extraordinär".
- 76 Eftersom artikel 12.2 i direktiv 2015/2302 ger resenärerna rätt att säga upp ett paketreseavtal utan att betala någon uppsägningsavgift om de omständigheter som nämns i den bestämmelsen uppstår, konstaterar domstolen att dessa omständigheter måste inträffa efter det att avtalet har ingåtts.
- 77 I skäl 30 i direktiv 2015/2302 anges dessutom att "[e]ftersom paketresor ofta köps långt innan de fullgörs kan oförutsedda händelser inträffa", varvid det i skäl 31 i direktivet preciseras att "resenären får säga upp paketreseavtalet när som helst före paketresans början". Den berörda resenärens rätt att säga upp avtalet förefaller således omfatta en oförutsedd förändring av omständigheterna.
- 78 En sådan tolkning är slutligen förenlig med det konsumentskyddssyfte som eftersträvas med direktiv 2015/2302. Detta syfte kräver nämligen inte att resenärerna skyddas mot risker som redan var kända eller förutsebara för resenärerna vid den tidpunkt då paketreseavtalet ingicks och som de således accepterade för sin resa.
- 79 Omständigheter som den berörda resenären redan kände till eller kunde förutse vid tidpunkten för paketreseavtalets ingående kan således inte utgöra grund för att utöva rätten att säga upp ett sådant avtal utan att betala uppsägningsavgifter enligt artikel 12.2 i direktiv 2015/2302.
- 80 När det i detta sammanhang gäller bedömningen av en situation som förelåg eller kunde förutses vid tidpunkten för ingåendet av det aktuella paketreseavtalet, men vilken förändrats i hög grad, precisera domstolen att det inte kan uteslutas att en sådan situation, efter det att avtalet ingicks, har genomgått en märkbar utveckling, och att den därför skiljer sig från den situation som den berörda resenären kände till eller rimligen kunde förutse när han eller hon ingick nämnda avtal, såsom generaladvokaten har påpekat i punkt 62 i sitt förslag till avgörande.
- 81 I ett sådant fall skulle denna utveckling i praktiken kunna ge upphov till en ny situation som i sig kan motsvara definitionen av begreppet "oundvikliga och exceptionella omständigheter", i den mening som avses i artikel 12.2 i direktiv 2015/2302.
- 82 Det ankommer således på den hänskjutande domstolen att, utifrån en normalt informerad och skäligen uppmärksam och medveten genomsnittsresenär, bedöma huruvida nivån på den hälsorisk som medförde att M.D. den 27 februari 2020 sade upp sitt paketreseavtal hade förändrats avsevärt i förhållande till den risk som förelåg eller kunde förutses vid den tidpunkt då avtalet ingicks, det vill säga den 10 februari samma år.
- 83 Mot bakgrund av det ovan anförda ska den tredje frågan besvaras enligt följande. Artikel 12.2 i direktiv 2015/2302 ska tolkas så, att en situation som den berörda resenären redan kände till eller kunde förutse när paketreseavtalet ingicks inte kan åberopas av resenären som en "oundviklig och exceptionell omständighet", i den mening som avses i denna bestämmelse. Detta gäller emellertid inte om nämnda situation, med beaktande av att den är föränderlig, har genomgått en märkbar utveckling efter avtalets ingående som är ägnad att ge upphov till en ny situation som i sin tur kan anses motsvara definitionen av begreppet "oundvikliga och exceptionella omständigheter", i den mening som avses i nämnda bestämmelse.

Den fjärde frågan

- 84 Den hänskjutande domstolen har ställt den fjärde frågan för att få klarhet i räckvidden av uttrycket omständigheter som inträffar ”på resmålet eller i dess omedelbara närhet”, vilket förekommer i artikel 12.2 i direktiv 2015/2302, och särskilt huruvida detta uttryck även kan omfatta avreseorten och/eller andra platser, med hänsyn till arten av den åberopade händelsen, det vill säga, i förevarande fall, den världsomfattande spridningen av covid-19.
- 85 Det framgår av de förklaringar som har lämnats av den hänskjutande domstolen, särskilt de som anges i punkt 41 ovan, att den hänskjutande domstolen anser att det är utrett att spridningen av covid-19, vid tidpunkten för uppsägningen av det paketreseavtal som är aktuellt i det nationella målet, bland annat hade nått Förenade Arabemiraten, det vill säga resmålet för den aktuella resan. Även om det antas att den hänskjutande domstolen, mot bakgrund av de tolkningsdata som anges i den första och den tredje frågan, anser att en sådan spridning utgör en ”exceptionell och oundviklig omständighet”, i den mening som avses i artikel 12.2 i direktiv 2015/2302, är det i det nationella målet utrett att denna spridning har ägt rum bland annat ”på resmålet”.
- 86 Domstolen har dessutom slagit fast att spridning, på det berörda resmålet, av en allvarlig sjukdom kan omfattas av begreppet ”oundvikliga och exceptionella omständigheter”, i den mening som avses i denna bestämmelse. Detta gäller i än högre grad för en världsomfattande spridning av en allvarlig sjukdom, eftersom detta kommer att få effekter även på resmålet (dom av den 8 juni 2023, UFC - Que choisir och CLCV, C-407/21, EU:C:2023:449, punkt 48).
- 87 Utgången i det nationella målet beror således inte på huruvida begreppet omständigheter som inträffar ”på resmålet eller i dess omedelbara närhet”, i den mening som avses i artikel 12.2 i direktiv 2015/2302, omfattar omständigheter som har inträffat på en annan ort än resmålet, såsom bland annat avreseorten.
- 88 Enligt fast rättspraxis ankommer det, inom ramen för det förfarande för samarbete mellan nationella domstolar och EU-domstolen som införts genom artikel 267 FEUF, på EU-domstolen att ge den nationella domstolen ett användbart svar, som gör det möjligt för den domstolen att avgöra det mål som den ska pröva. I detta syfte kan EU-domstolen behöva omformulera de frågor som hänskjutits (dom av den 16 juli 2020, Caixabank och Banco Bilbao Vizcaya Argentaria, C-224/19 och C-259/19, EU:C:2020:578, punkt 46).
- 89 Under dessa omständigheter ska den hänskjutande domstolen anses ha ställt den fjärde frågan för att få klarhet i huruvida artikel 12.2 i direktiv 2015/2302 ska tolkas så, att hänsyn även kan tas till följderna på avreseorten och de olika orter som har samband med den berörda resans inledning och slut vid bedömningen av huruvida det förekommit oundvikliga eller extraordinära omständigheter på resmålet eller i dess omedelbara närhet, och huruvida dessa ”väsentligen påverkar fullgörandet av paketresan, eller ... väsentligen påverkar transporten av passagerare till resmålet”.
- 90 Såsom framgår av ordalydelsen i artikel 12.2 i direktiv 2015/2302, jämförd med skäl 31 i samma direktiv, kräver denna bestämmelse att de oundvikliga och extraordinära omständigheter som åberopas ska ha inträffat på det avsedda resmålet eller i dess omedelbara närhet och därmed väsentligen påverkar fullgörandet av den aktuella paketresan (se, för ett liknande resonemang, dom av den 8 juni 2023, UFC - Que choisir och CLCV, C-407/21, EU:C:2023:449, punkt 47).

- 91 Även om dessa konsekvenser i princip kommer till uttryck på resmålet och i dess omedelbara närhet, innehåller nämnda bestämmelse däremot inte någon geografisk begränsning vad gäller den plats där dessa konsekvenser, orsakade av sådana omständigheter, ska ha uppstått för att de ska kunna beaktas.
- 92 Dessutom kan de resetjänster som ingår i paketresan bland annat omfatta transport av passagerare, i vilket fall paketreseavtalet i fråga, i enlighet med artikel 5.1 a ii i direktiv 2015/2302, ska innehålla uppgifter om transportmedel, typ av transport och transportkategori, datum, tid och plats för avresa och hemkomst, resans längd och plats(er) för uppehåll under resan och anslutande transporter.
- 93 Av detta följer att när konsekvenserna uppkommit till följd av oundvikliga och extraordinära omständigheter som föreligger på fler platser än resmålet, exempelvis på orter som är relaterade till ut- eller hemresan, mellanlandningar eller anslutningar under resan, ska dessa anses påverka paketresans genomförande. De ska av denna anledning beaktas vid tillämpningen av artikel 12.2 i direktiv 2015/2302.
- 94 Såsom generaladvokaten har påpekat i punkt 71 i sitt förslag till avgörande är det bland annat möjligt att åtgärder vidtas på avreseorten på grund av omständigheter som inträffar på resmålet, såsom åtgärder som innebär att resenärer som återvänder till avreseorten underkastas restriktioner, vilka då skulle kunna ingå i bedömningen av de påstådda betydande konsekvenserna för fullgörandet av det aktuella paketreseavtalet.
- 95 Mot bakgrund av det ovan anförda ska den fjärde frågan besvaras enligt följande. Artikel 12.2 i direktiv 2015/2302 ska tolkas så, att hänsyn även ska tas till följderna på avreseorten och de olika orter som har samband med den berörda resans inledning och slut vid bedömningen av huruvida det förekommit oundvikliga eller extraordinära omständigheter på resmålet eller i dess omedelbara närhet, och huruvida dessa ”väsentligen påverkar fullgörandet av paketresan, eller ... väsentligen påverkar transporten av passagerare till resmålet”.

Rättegångskostnader

- 96 Eftersom förfarandet i förhållande till parterna i det nationella målet utgör ett led i beredningen av samma mål, ankommer det på den hänskjutande domstolen att besluta om rättegångskostnaderna. De kostnader för att avge yttrande till domstolen som andra än nämnda parter har haft är inte ersättningsgilla.

Mot denna bakgrund beslutar domstolen (andra avdelningen) följande:

- 1) Artikel 12.2 i Europaparlamentets och rådets direktiv (EU) 2015/2302 av den 25 november 2015 om paketresor och sammanlänkade researrangemang, om ändring av förordning (EG) 2006/2004 och Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/83/EU samt om upphävande av rådets direktiv 90/314/EEG, jämförd med artikel 3.12 i samma direktiv,**

ska tolkas på följande sätt:

De behöriga myndigheterna behöver inte ha offentliggjort en officiell rekommendation, i vilken resenärer avråds från att bege sig till det berörda området, eller ha antagit ett

officiellt beslut, i vilket detta område kvalificeras som ett "högriskområde", för att det på resmålet eller i dess omedelbara närhet, ska anses föreligga "oundvikliga och exceptionella omständigheter", i den mening som avses i dessa bestämmelser.

2) Artikel 12.2 i direktiv 2015/2302

ska tolkas på följande sätt:

Begreppet "oundvikliga eller extraordinära omständigheter ... som väsentligen påverkar fullgörandet av paketresan, eller ... väsentligen påverkar transporten av passagerare till resmålet", vad avser den berörda resan, omfattar inte bara omständigheter som gör det omöjligt att fullgöra paketresan utan även omständigheter som, utan att resan hindras, innebär att paketresan inte kan genomföras utan att de berörda resenärerna utsätts för hälso- och säkerhetsrisker, i förekommande fall med beaktande av personliga faktorer som rör resenärernas individuella situation. Bedömningen av sådana konsekvenser ska göras med utgångspunkt från tidpunkten för uppsägningen av det berörda paketreseavtalet och en normalt informerad och skäligen uppmärksam och medveten genomsnittsresenär.

3) Artikel 12.2 i direktiv 2015/2302

ska tolkas på följande sätt:

En situation som den berörda resenären redan kände till eller kunde förutse när paketreseavtalet ingicks kan inte åberopas av resenären som en "oundviklig och exceptionell omständighet", i den mening som avses i denna bestämmelse. Detta gäller emellertid inte om nämnda situation, med beaktande av att den är föränderlig, har genomgått en märkbar utveckling efter avtalets ingående som är ägnad att ge upphov till en ny situation som i sin tur kan anses motsvara definitionen av begreppet "oundvikliga och exceptionella omständigheter", i den mening som avses i nämnda bestämmelse.

4) Artikel 12.2 i direktiv 2015/2302

ska tolkas på följande sätt:

Hänsyn kan även tas till följderna på avreseorten och de olika orter som har samband med den berörda resans inledning och slut vid bedömningen av huruvida det förekommit oundvikliga eller extraordinära omständigheter på resmålet eller i dess omedelbara närhet, och huruvida dessa "väsentligen påverkar fullgörandet av paketresan, eller ... väsentligen påverkar transporten av passagerare till resmålet".

Underskrifter